

Nietzsche felsefesinde insan ve ahlak sorunu

Mehmet Bayır*

Öz

Bu çalışmada amaçlanan şey, Nietzsche'nin insanın üst insan olma sürecinde geçirdiği aşamaları ve özgürlük anlayışını incelemektir. Ayrıca Nietzsche'nin Batı metafiziğinin ahlak anlayışına ilişkin öngörülleri ve Batı metafiziğine yönelik eleştirileri incelenmektedir. Nietzsche insanları zayıflar ve güçlüler diye ayırır. Mevcut ahlak sistemini zayıfların oluşturduğu köle ahlakı olduğunu, bunun karşısında güçlü insanların güç istenciyle oluşturduğu üst insan ahlakı olarak efendi ahlakını görür. Nietzsche geleneksel değerleri sorgulamadan kabul eden bireyi sürü insanı, sürü psikolojisinden kurtularak sorgulamaya başlayan bireyi özgür insan, kendini gerçekleştirerek, kendi değerlerini yeniden inşa eden bireyi üst insan olarak adlandırmaktadır. Nietzsche'ye göre kendini gerçekleştirmek kolay değildir ve bireyin güç istenci ile ilgilidir. Nietzsche'ye göre 19. yy. Avrupası'nın iki putu Hristiyanlık ve modernizmdir.

Hristiyanlık mutlak hakikati Tanrı inancıyla, modernizm ise akıl ve bilimle sentezlemiştir. Nietzsche'ye göre birbirine karşıt gibi duran bu iki anlayışın ortak özelliği sürü ahlakında birleşmektedir. Nietzsche'ye göre Batı metafiziğinin geleneksel değerlerinin insan yaşamında yarattığı tahribat bir çöküşü (dekadans) beraberinde getirmiştir. Batı kültür tünelinin ucunda ışık görmeyen Nietzsche'nin, bu karanlık tünelin ucundaki ışığı görmek için, Batı metafiziği ve onun geleneğiyle olan hesaplaşması bu çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Nietzsche, köle ahlakı, efendi ahlakı, sürü insanı, özgür insan, üst insan, çöküş, batı metafiziği

Human and moral problem in Nietzsche philosophy

Abstract

The study aims to examine the stages of Nietzsche in the process of overman being and his understanding of freedom. Mainly Nietzsche's predictions of moral metaphysics of Western metaphysics and critiques of Western metaphysics are considered. Nietzsche divides people as the weak, and the strong. He sees that the present moral system is Slave Morality constituted by the weak and contrasting that is the Master Morality composed of the strong with a will to power. Nietzsche dubs an individual who accepts traditional values without question a herd persona, and an individual who escapes herd mentality and starts questioning a freeman, an overman realizing himself and rebuilding his own values. To Nietzsche, realizing one's self is not easy and is related to an individual's will to power. According to Nietzsche, two idols of the 19th Century are Christianity and Modernism. Christianity associates absolute truth with faith in God, and Modernism with intellect and science. To Nietzsche, the shared feature of these two views that seem to be opposites is herd morality. According to Nietzsche, the deprecation in human life caused by the traditional values of western metaphysics brought along a decadence. Nietzsche who does not see light at the end of the Western cultural tunnel, to see the light at the end of this dark tunnel. Western metaphysics and its reckoning with tradition is discussed in this study.

Keywords: Nietzsche, slave morality, master morality, herd persona, freeman, overman, decadence, western metaphysics

Giriş

Nietzsche, felsefe tarihinin en ilgi çekici figürü olarak, üslubu ve aşırılıkları ile ilgi çekmiş ve günümüzde de sıra dışı düşünceleri ile ilgi çekmeye devam etmektedir. Nietzsche felsefesi 19. Yüzyıl Avrupa'sında baş gösteren düşünce krizinden yeni bir çıkış yolu bulmak için yeni

* Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, E-posta: mbay14@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4825-3819

arayışlara yönelilen bir çağda mayalanmıştır. Nietzsche, çağının tüm ahlaki değerlerine, Batı metafiziğine, felsefi, tarihi sistem ve akımlara savaş açmıştır. O, yaşadığı çağın tüm kabullerine karşı toptan karşı çıkmıştır. Nietzsche her değeri yeniden ele alarak yeniden değerlendirmiştir. Bunu yaparken önce mevcut değeri imha etmiş sonra yeniden inşa etmiştir. O, insanlar arasında köle ruhlu insan ve üst insan ayrımını değerler ve ahlak üzerinden tanımlamıştır. Nietzsche'nin özgür insanı tüm değerlerden arınmış biri olarak kendi ahlak sistemini ve değerlerini kendisi inşa edebilmiş kimsedir. Bu bakımdan Nietzsche düşüncesinde ahlak ve değer vurgusu felsefesinin merkezinde yer almaktadır. Nietzsche son iki yüzyıla damgasını vurmuş bir filozof ve düşünürdür. Nietzsche'nin yaşadığı çağda delilikle itham edilmiş birisi olarak, akıl uygarlığına esin kaynağı olması acı bir ironi olsa gerektir. Onun fikirlerinin tomurcuklandığı çağ, düşünce bakımından yeni yönelimler ve krizlerin çağıdır. Nietzsche'nin, yaşadığı çağa hâkim olan yeni yönelimler ve krizlerden etkilenmediği söylenemez. Nietzsche düşüncesinin kökleri Hristiyan ruhban sınıfının soyundan geliyorum dediği Protestanlık'a, Schopenhauer düşüncesi ve Yunan felsefesine dayanmaktadır (Blackham, 2005, s. 32). Nietzsche aykırılıkları ve aşırılıklarıyla ünlü bir düşünürdür. O, öncelikle kilise ve din adamlarından oluşan dini otoritelere, çağının bütün ahlaki değerlerine, geleneksel Batı metafiziğine savaş açar. Nietzsche'ye göre inanç bir davaya, ideolojiye dönüşmüştür. Safdillerin inandığı ve yaşadığı anlamda bir inancın kalmadığı düşüncesindedir.

Toplumsal dünya ve bireyin öznel bilinci, değişik zaman aralıklarında değerleri yeniden gözden geçirerek yeni değer arayışına girmekte, bazen mevcut değerleri yıkarak kendisine yeni değerler inşa etme girişiminde bulunabilmektedir. Değerler, eylem ve davranışların erdemliliğini ve meşruiyetini belirleyen ilkelerdir. Değerler, toplumsal dünyanın anlama, açıklama ve yorumlama etkinliğinde, sosyo-kültürel, ekonomik ve politik yönelimlerini şekillendirme ve tercihlerini belirlemede etkin bir rol oynamaktadır. Toplumsalın değerlerle ilişkisinin tarihsel süreçle desteklenmesi değerlerin yaşanması ve yaşatılmasında önemli bir unsurdur. Modern bireyin tarihsellikten olan gevşek bağları ve tarihsel süreksizliğe olan ilgisi, onu yalnızlaştıran ve yabancılaştıran bir etmendir (Büyük, 2013, s. 2). Nietzsche, bu bağlamda toplumun özgürlüğünü sürü metaforuyla açıklamaktadır. Ona göre nasıl zayıf ve güçsüz canlılar sürü halinde yaşayarak hayatta kalmaya çalışıyorsa toplumun da bu şekilde hareket ederek özgürlük düşleri kurmasını bir yanılama olarak görmektedir. Ona göre birey için bir özgürlükten bahsedebiliriz fakat kitle ya da sürü için bu söz konusu değildir (Başkesen, 2013, s. 2). Nietzsche, bireyin sürüden ayrı ve bağımsız hareket etmesini olası bir aşama olarak değerlendirmektedir. Fakat toplumun sürü karakterinden ayrı davranışlarda bulunmasını mümkün görmemektedir.

Nietzsche insanın yaşam enerjisine inanan ve felsefesini insan üzerinden temellendiren bir yaşam filozofudur. İnsanın içinde girdiği anlamsızlık krizinden, kilisenin dayattığı kurtuluş vaadi ve aşkın Tanrı inancını sorumlu tutarak batı metafiziğinin dekadans (çürümüşlük/yozaşma) içinde olduğunu ilan eder. Bu çürümüşlük hali, insanı hiçlik okyanusunda anlamsızlık girdabına sürükleyen bir durumdur. Ona göre nihilizm hem bir tehdit hem de bir fırsattır. Tüm değerleri yıkmak, anlamsızlaştırmak bakımından bir tehdit; insanın kendi ahlak sistemini ve değerlerini yeniden oluşturabilmesini olanaklı kılmak açısından da bir fırsattır (Köse, 2008, s. 2). Bu varoluşsal krizden kurtulabilmesi için insanın niçin yaşadığını bilmesi gerekir. İnsanın niçin yaşadığını bilmesi bu anlam kriziyle baş etmesi için önemlidir. Kişi niçin yaşadığını bilmeden, nasıl bir hayat istediğine ve nasıl yaşayacağına karar veremez. Dolayısıyla başkalarının ona nasıl yaşaması gerektiğiyle ilgili verdiği tavsiyelere kulak asmamalıdır. Bu tavsiyeler, yardım kisvesi altında "senin iyiliğin için" söylüyorum biçiminde verilmektedir. Nietzsche, tüm insanlar için iyi gelecek değerlerle ilgili evrensel bir reçetenin olmadığına inanmaktadır. İnsan kendi iyiliğini kendisi istemelidir. Herkes kendi iyilik reçetesini kendisi yazmalıdır.

Nietzsche, Yunan felsefesi ile trajedi arasındaki ilişkiden etkilenmiştir. Ona göre trajedi insana ne olduğunu telkin ederek, gelenekle olan bağlarını koparmaktadır. İnsan özgür bir bilinç inşa ederken, trajedi ona varlık ve alın yazısı arasında bir denge olduğunu göstermektedir. Bu anlamda insanın varoluşsal varlığı oldukça trajiktir. Evren karşısında bağımsız ve düşünen bir varlık olarak insan, alın yazısı ve karar özgürlüğü arasında sıkışmış bir halde kendini gerçekleştirmek için çabalamaktadır (Nietzsche, 1963, s. 15). İnsan bir anlam arayışı içinde olan fakat hiçbir anlamı olmayan bu evrene fırlatılmış olmanın sancısıyla baş etmek ve varoluşunu anlamlandırmak için çabalayan bir varlıktır (Kula ve Erden, 2017, s. 33). Varoluşçulara göre insan evrene pusulasız, Tanrısız bir biçimde fırlatılmıştır. İnsan bu anlamsız trajik yazgısıyla hem baş etmek hem de kendini aşmaya ve gerçekleştirmeye mahkûmdur. Birey trajik yazgısından korkmadan ve umutsuzluğa kapılmadan eyleyerek kendini gerçekleştirebilir. Sartre'ın "bulantı", Camus'nün "absürd", Kierkegaard'ın "kaygı", Nietzsche'nin "nihilizm" olarak adlandırdığı bu durum insanı korkutmamalı ve eylemekten uzaklaştırmamalıdır. İnsan ölümü kabullenerek yaşamalı ve kendini gerçekleştirmelidir (Avcı, 2016, s. 324-325). Nietzsche, yaşamdan başka kutsal tanımayan, yaşamı önceleyen ve ona değer veren bir yaşam filozofudur. Onun felsefesi gerçeklikle sıkı sıkıya bağlıdır. O bu dünyanın krizleri ve bu dünyada yaşayan insanların sorunları ile ilgilenir. Problem, insanın bir kriz dönemine girmesiyle başlar. Tanrı'nın öldüğünü ilan etmesinden sonra, o güne kadar aşkın bir Tanrı ve kutsalların belirlediği değerlere göre yaşamını sürdüren birey, dekadans ile birlikte krize girer ve insanlık bir anlamsızlık denizi içinde, kendini karaya oturmuş bulur. Bu çalışmada Nietzsche felsefesinde dekadans, Nietzsche'nin Batı metafiziğine yönelik eleştirileri ve efendi ahlakına bağlı olarak üst insana giden yolda insanın geçirdiği üç değişim ile köle ahlakına bağlı olarak sürü insanı prototipleri tartışılacaktır.

1. Nietzsche felsefesinde dekadans

Dekadans olgusu, Nietzsche felsefesinin temel kavramlarına hâkim olan, bu kavramları açan, organize eden, onun negatif ve pozitif düşünce tasarımlarının düzenleyici bir ilkesi olarak merkezi bir konuma sahiptir. Nietzsche, neredeyse her geliştirdiği temel kavramı dekadans dolayımında açıklıyarak çözümlenmiştir. Dekadans olgusunun Nietzsche felsefesine hâkim bir unsur olması, felsefesini doğal bir biçimde eleştirel alana konumlamaktadır. Nietzsche, yaşadığı çağın değerlerini, bunalmalarını, açmazlarını dekadans ekseninden görmüş ve okumuştur. Yaşamı arka plana atan, yaşamı incelemeyen her tür düşünce, akım, ideoloji, inanç ve değer birer put olarak Nietzsche düşüncesinin çekiç darbeleriyle dekadansa uğramıştır. Nietzsche, yaşamın doğallığına ve doğal akışına karşı her tür yapaylığı ve sığılığı canlı yaşamın akışkanlığını ve çeşitliliğini ortadan kaldıran, dolayısıyla gerçekliği parçalayan bir soysuzlaşma hareketi olarak görmektedir (Akdeniz, 2013, s. 113).

Nietzsche felsefesinde dekadans her varlığın varoluşsal bir yazgısı olarak ele alınmıştır. Bir yaşam filozofu olan Nietzsche için dekadansın varlığı yaşamın yenilenmesi ve canlılığın sürdürülmesi açısından önemli fırsatlar sunan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Yaşamın her alanında doğum/ölüm döngüsünü gözlemleyebiliriz. Bu döngü yaşamın devingenliği ve dinamikliğinin sürdürülmesinde bir can suyu olarak katkı sağlamaktadır. Fakat bu döngüden Hinduizmin reenkarnasyon/tenasüh olarak adlandırılan Samsara inancı anlaşılmalıdır. Bu daha çok her oluşun kendi bozuluşu ve her bozuluşun kendi oluşunu kendi türünden meydana getirmesi olarak anlaşılabilir. Nietzsche dekadansı tarihsel sürecin ilerlemeci karakterinin kaçınılmaz bir yazgısı olarak öngörmektedir. O, dekadansın doğurduğu sonuçları her şeye karşı duyulan kuşku ve insanın içgüdülerine dayanmayan ahlakın bozulması olarak ele almaktadır. Bu bağlamda nihilizmi dekadansın nedeni değil sonucu olarak değerlendirmektedir. Dekadans ahlakının yarattığı insan tipolojisini "iyi insan" ve "kötü insan" biçiminde kategorize etmektedir. Nietzsche 19. Yy. Avrupa'sının bilimi salt metodik bir etkinlik olarak görmesini eleştirir. Ona göre, 19. Yy. Avrupa kültürüne hâkim olan pozitivist ahlakın insanı iyimser yapma çabaları,

pozitivist ahlakın Hristiyan ahlakını dışlaması nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. Hristiyan Batı metafiziğinin insanı kötümserliğe sürükleyen varsayımları nihilizmin oluşmasının başlıca sebeplerindendir. Nietzsche, nihilizmi en üst değer olan Batı metafiziği değerlerinin değersizleşmesi olarak tanımlamaktadır (Sevinç, 2007, s. 2-3).

Nietzsche'ye göre Batı kültürünü dekadansa dönüştüren olgu, hakikat arayışında akli başat bir değer olarak insan içgüdülerinin önüne koymasındır. Batı metafiziği insan içgüdülerini kötü ve günah olarak kabul ederek insan doğasıyla çatışmaya girmiştir. İçgüdüğü tehlikeli bulan bu anlayışın insanla ve insani olanla arasına koyduğu mesafe dekadansı doğuran en önemli etken olmuştur. Batı metafiziğinin hakikat arayışında insanı ve insani unsurları dışlaması dekadansın oluş koşullarını hazırlayan etmenlerdir. Dolayısıyla var edilen ya da var kabul edilen her şey bir süre sonra dekadansa uğrayarak yok olur. Nietzsche, hayatı olumsuzlayan bu düşüncenin dekadansa ve onun doğal sonucu olan nihilizme doğru yol almasını kaçınılmaz bir son olduğunu savunmaktadır (Dede, 2017, s. 33).

Nietzsche, bilim dünyasının akli, metafizik evrenin dini insan içgüdülerinin önüne koymasının insanlığın talihsiz bir yazgısı olduğunu savunur. Batı metafiziğinin içgüdüye yönelik sistematik saldırısı, insana zamanla bir içgüdü olduğu unutturmuştur. Nietzsche, hangi alanda ve anlamda olursa olsun yaşamda bir geri dönüşün söz konusu olamayacağına inanmaktadır. O, din adamları ve ahlakçıların dindarların kulağına fısıldadığı geçmişteki erdeme geri dönüşü mümkün görmez. Nietzsche, ahlakçıların insanları, geçmişin erdem ölçütlerine çağırmasını Prokrustes yatağına davet mesajı olarak görmektedir. Bununla birlikte politik söylemin, ahlakçıların izinden giderek geçmişin erdemine yaptıkları vurguyu taklitçilik olarak değerlendirmektedir. Ona göre, İnsanlığın kaderi akrep yürüyüşüyle geri geri gitmek değil, önlenemez bir biçimde ileriye, adım adım dekadansa doğru gitmektir. Bu kaçınılmaz dekadans yazgısı aynı zamanda Nietzsche'nin modernlik ve ilerleme tanımıdır (Nietzsche, 2010a, s. 92). Nietzsche, akli ve ruhu metafizik evren tasarımlarının merkezine yerleştiren Batı metafiziğinin bu varsayımlarını birer yorum olarak değerlendirmektedir. Ona göre, Batı metafiziğinin büyük anlatılardan oluşan düşünce dünyası yarattığı ikiliklerle nihilizm ve dekadansın doğuşunu hızlandırmıştır. Nietzsche bu büyük anlatılar yerine yaşamı merkeze alan bir bakış açısıyla, yaşamın dinamizmiyle insanın bu ikilikleri aşım aşım aşım test eder (Çörekçioğlu, 2014, s. 41). Nietzsche'nin büyük anlatılara ve hakikatin teklifine yönelik itirazları postmodern bir yaklaşımdır. Hakikatin tek olduğu fikrine karşı çıkar ve hakikatin çatallaştığını savunur. Hakikat insana, gruplara, topluluklara, kültürlere ve dinlere göre değişkenlik gösteren rölativ bir olgudur.

Nietzsche, dekadansın başladığı yerde "alacalı bulacalı bir kör inancın" güçleneceğini ve toplumun önceki inançlarını zayıflatarak bu yeni güce boyun eğeceğini öne sürmektedir. Ona göre kör inanca boyun eğen toplum, seçme özgürlüğüne sahip olduklarına inanan, bireyciliğinden keyif alan ikinci derece özgür ruhlu bir toplumdur (Nietzsche, 2011, s. 44). Dekadans etkisine bağlı bozulma ve yozlaşma zorunlu olarak kendi değer yargılarını üretmektedir. Dekadans, toplumların mutlaka yüzleşecekleri kaçınılmaz yazgısıdır. Dolayısıyla dekadansla mücadele etmek söz konusu değildir. Mücadele dekadansın semptomları olan bozulma ve yozlaşmanın viral etkisini azaltmaya, önlemeye yönelik olmalıdır. Fakat Nietzsche bunu mümkün görmez. Ona göre mücadele adı altında yapılan her şey, semptomların viral etkisini hızlandırmaktan başka bir işe yaramamaktadır.

2. Batı metafiziğinde değerler sorunu ve Nietzsche'nin Batı metafiziği eleştirisi

Nietzsche'nin, metafizik kavramına yüklediği aşkın, doğa üstü olanın alanı biçimindeki anlam nedeniyle Nietzsche ve metafizik kavramlarının birbirine zıt iki kutup oldukları söylenebilir. Zıt kutupların birbirini çekmesi gibi Nietzsche ve metafizik daha dar anlamıyla Batı metafiziği de Nietzsche'nin ilgisini çekmiştir. Yaşamı yücelten Nietzsche'nin, yaşamı ve yaşamayı aşağılayan söylemlerde bulunan Batı metafiziğini olumsuzlaması beklenmemelidir. Batı

metafiziğinin Sokrates’le başlatılan tarihi Nietzsche’nin “Tanrı öldü” saptamasıyla sonlandığı söylenebilir. Fakat bazı metafizikçiler buna karşı çıkmakta ve Nietzsche’nin Tanrı’nın ölümünü ilan etmesiyle birlikte kendi metafiziğini başlattığını savunmaktadırlar. Bu karşıt görüş bağlamında, Batı metafiziği binasını yıkan Nietzsche’nin inşa etmeye çalıştığı ilk şeyin, değerlerin yeniden ele alındığı yeni bir değerler dünyası olduğu söylenebilir (Dalkılıç, 2012, s. 32-33). Nietzsche’nin anlam dünyası gerçekçi, sert, acımasız ve aldatmasız bir dünyadır. Kendi düşüncesinin sınırsız coğrafyasında çıktığı anlam arayışı yolculuğunun sonunda vardığı yer, kimine göre koca bir hiçlik, kimine göre çığır açan dahiyane bir deliliktir. Nietzsche, insanın anlam arayışını varılacak bir son değil, yol alınması ve o yolda kalınması bir yolculuk olarak görmektedir. O, değer ve değerli olanın ulaşılan şey değil, ona ulaşmak için harcanan çaba ve nelerden vazgeçilebileceğiyle ölçülebileceğini söyler.

Nietzsche’ye göre Sokrates’in ortaya çıkışı insanlık için bir milattır. Sokrates sonrası döneme hâkim olan Sokrates erdemi ve onu takip eden Hristiyan ahlakı dünyanın seyrini değiştirmiştir. Bu ahlak sistemi, insanları gerçeklikten uzaklaştırarak ve yaşamın riskleriyle baş etmenin düşsel bir biçimi olan “kendi kendini unutuş” a boğarak, İsa’nın bedelini çarmıhla ödediği sevgi vadinin peşinden sürüklemiştir. İnsanlar, kendi güçlerini yok sayarak, kendilerini aciz ve uysal varlıklar seviyesine indirgeyerek, sonsuz bir yücelik atfettikleri Tanrı’ya tapınmaya başlamışlardır. Kendi kendini yıkan ve Hristiyanlık’ın Tanrı’sına tapan insanlara vad edilen şey cehennem azabı ve günahların felç eden zehridir (Goyard-Fabre, 2001, s. 157) Nietzsche, ilk günah inancının ağır yükü altında ezilen bir insan prototipi yaratan Batı metafiziğinin kendisini en büyük günah olarak ilan etmiş ve buna karşı mücadele etmiştir. Nietzsche insan içgüdüsüne ve doğasına aykırı olan her şeyi günah olarak değerlendirmektedir. Bu bakımdan ona göre en günahkâr kişiler rahiplerdir. Kurtarıcı, mesih, aziz gibi kavramlar insan içgüdüsünün ve doğasının katili olan cinayet silahlarıdır. İnsan, doğasını ve doğallığını bunlardan uzak durarak koruyabilir. Diğer taraftan Nietzsche, “tam anlamıyla ne bir metafizikçi ne de bir bilgi kuramcısıdır; onun düşünceleri her şeyden önce kültür sorunları üzerinde yoğunlaşır” O, kendine yeten, yaşamak için başkasına gereksinim duymayan, hayata başkasının gözlerinden bakmayan yetkin bir insan prototipinin hayalini kurgulamış ve yaşadığı çağda bunun eksikliğini derinden hissetmiştir (Nietzsche, 2000, s. 47).

Nietzsche’ye göre, Batı kültürünün tarihsel çevrimi ve metafiziksel içerimi yarattığı yanlışlar ve yanlışsamarlarla insanları evcilleştirmiştir. Süreç içerisinde vahşi, tutkulu ve kuralsız doğaya sahip insandan; evcilleşmiş, tutkuları törpülenmiş ve ahlaki kurullarla denetim altına alınmış uysal bir insana doğru evrilmiştir. Nietzsche, insanın vahşi, tutkulu ve kuralsız olan ilk doğasını insanın özünü oluşturan varoluşun ön koşulu olarak görmektedir (Çevikbaş, 2011, s. 73). Nietzsche, insanın özü olarak tanımladığı tutkulu ve kuralsız insan doğasının Batı metafiziği tarafından disiplin altına alınarak, uysal ve itaatkâr yapay kişilikler yaratıldığını savunur. O, Batı metafiziğinin insan doğasını tahrip edecek boyutlarda yarattığı yıkımın büyüklüğü ve gücüne karşı koymanın imkansızına yakın oldukça güç bir inisiyatif gerektirdiğinin farkındadır. Batı metafiziği insanı anonimleştirmiş ve sürü mutluluğu ile uyutmuştur.

Nietzsche, özgeci ahlakı birey ve toplum için bir tehdit olarak görmektedir. Çıkarıcı güdülerin cazibesine kapılmayı, kendi çıkarını göz ardı etmeyi, fizyolojik gerçeği örten incir yaprağı metaforuyla açıklamaktadır. Ona göre, insanın özgeci oluşu içgüdülerinin dekadansa uğramasına yol açmaktadır. Özgeci insanda eksilen öznelliğin itirafı, yerini iftiraya bırakır. Dekadans ahlakının her şeyi anlamsızlaştırdığı ve değersizleştirdiği yalanına sarılarak öznel itirafı kaçınır. “Ben artık beş para etmem” itirafı yerine, dekadans ahlakının içselleştirdiği yalancılıkla “yaşam beş para etmez” iftirasına sarılır. Nietzsche bencillikten kaçışın eksilttiği öznel itirafın yerini alan iftiranın bulaşıcı bir hastalık gibi yayıldığını ve toplumun çürük zemininde zehirli bir bitki gibi kök salarak yaşamı zehirlediğini öne sürmektedir (Nietzsche, 2010a, s. 81-82). Özgeci ahlak, bireyin isteklerini, çıkarlarını kamunun isteklerine ve çıkarlarına feda etmesidir. Kamunun çıkarlarını kendi çıkarlarına tercih eden birey kendi

benliğini inşa edemeyen bireydir. Kamunun onun için diktiği benlik giysisini kuşanmış olan birey çürüme ve yozlaşmada kendi katkısı olduğunu düşünmeden “toplum bozuldu” diyebilmektedir. Kamucu birey için çürüyen ve yozlaşan toplumu bu hale getiren düşman dışarıdadır. Kendisi toplum için her şeyi yapmakta fakat yozlaşmayı önleyememektedir.

Nietzsche’ye kadar tüm ahlakçılar ahlaklı davranışları yapısal olarak ele almaktan çok, bireysel davranışları baz alarak ve önyargıyla hareket ederek temellendirmişlerdir. Bireysel eylemlerin ahlaklılığı, toplumsal ahlakla olan uygunluğuna göre ahlaklı ya da ahlaksız davranış olarak adlandırılmıştır. İnsanın isteyerek ahlaka uygun davranması özgür insan davranışı olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan insanın istenen davranışlarda bulunması özgür olmayan insan davranışı olarak değerlendirilmiştir. Nietzsche, insanları bu şekilde kategorize etmenin varoluşsal temeli olmadığını, geçerli kabul edilen bir ahlak ilkesinin insanlar arasındaki yapısal ayrılıkları temellendirmede yeter koşula ve ölçüte sahip olamayacağını belirtir. Nietzsche’ye göre her ahlak son bir temel değil insan başarılarından bir başarıdır. İnsanı ahlaklı yapan baştan belirlenmiş ahlaki nitelikler değildir. İnsanın biricikliği ve onu diğerlerinden ayıran yapısal farklılıkları, aynı şeyleri diğerlerinde farklı görme, anlamlandırma, yorumlama ve değerlendirme tarzları çeşitli ahlaki tarzları olanaklı kılmaktadır. Soyut olarak bir davranışın insan ögesinin bütüncül ve özsel yapısından soyutlanarak ahlaklı ve ahlak dışı olarak tanımlanması, psikolojik-antropolojik bir yanılsama ve gerçeklikten uzak bir kavrayıştır (Kuçuradi, 1967, s. 36-38). Nietzsche için ahlak doğru/yanlış biçiminde kategorize edilemeyecek çeşitlilikte yorumlardan oluşmaktadır. Farklı yaşam biçimleri ve sosyo-kültürel çeşitlilik farklı ahlaki yorumları zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda evrensel ahlak kuralları yerine yöresel, kültürel hatta kişisel ahlak kurallarının geçerli olduğunu öngörmektedir.

Nietzsche *Tan Kızılığı* (2014) adlı eserinde, Hristiyan ahlakının problem oluşturan birtakım ahlaki varsayımlarına karşı felsefi bir saldırıda bulunur. Ona göre Hristiyan ahlakının dünya görüşleri tümünden ve temelden hatalı varsayımlara dayanmaktadır. Bu bakımdan Hristiyanlığı benimseyenlerin kendilerini ve ötekini samimi bir biçimde değerlendirmesi oldukça güçtür. Hristiyan ahlakı, insan eylemleri ve davranışlarını tek bir ölçüte diğer bir deyişle Hristiyan ahlak davranışına uydurmaya çalıştığı için, bağlılarında psikolojik gerilimler yaratmaktadır. Hristiyan ahlakı dünyayı ve yaşamı aşağılamakta, Nietzsche’nin varlığına inmadığı öteki dünyayı ve hayatı yüceltmektedir. Nietzsche’ye göre insanlar Tanrı’dan umudunu kesmeli, öteki dünya ve hayata değil, bu dünyaya ve dünyadaki bu yaşama kendisini adanmalıdır (Nietzsche, 2014, s. 6).

Nietzsche’nin meşhur “Tanrı öldü” sözü Avrupa kültür ve uygarlığının geri döndürülemez tarihsel değişimine işaret etmektedir. Deli adamın Tanrı’yı kamusal bir alan olan pazar yerinde araması, Tanrı inancının toplumsal dünyada çoktan yitirildiğini fakat gerçekleşen bu olgunun henüz farkına varılmadığını ortaya koymaktadır. Tüm yaşamı ve düşünce dünyasını yöneten ve yorumlayan Batı metafiziğinin (Tanrı’nın) ölmesinin anlamı, yaşamı aşağılayan, insanın kurtuluşunu öteki yaşam/dünya ile olumlayan ve kutsayan hiyerarşik ahlak ve değerler sistemine yapılan bir göndermedir. O, bu sözüyle Batı metafiziğinin dekadansını ilan etmiştir. Ona göre Hristiyan ahlakı gerçeklikle bağını koparmış “kurgusal bir dünya” dan ve “hayali bir teleoloji” den ibarettir (Roney, 2013, s. 308-311). Nietzsche, Tanrı adına konuştuğunu iddia eden ve ahlak kuralları dayatanları şarlatan olarak nitelemektedir. Şöyle ki, Tanrı sessizdir, şeytan fısıldar. Kendini Tanrı sessizliğinin sesi olarak görenleri ahlaki kuralları insanların kulaklarına fısıldayanları şeytanın sözcüleri olarak görmektedir.

Nietzsche’ye göre, gelenek insanlar üzerindeki etkisi ve gücünü faydalı olan şeyleri önermesinden değil, başlı başına buyurgan otoritesine boyun eğilmesinden almaktadır. Bu açıdan en ahlaklı kişi, geleneğe en çok boyun eğen özgeci insandır. Burada ahlaklılığın ölçütü öne çıkmaktadır. En zor boyun eğen mi, en çok boyun eğen mi ahlaklıdır. Birey kendini feda etmeli, gelenek bundan kâr etmelidir. Geleneğe bağlılık bunu gerektirir (Nietzsche, 2010b, s. 189). Nietzsche, Avrupa’da ahlak duyarlılığının ahlak bilimi ile taçlandırılması ve

temellendirilmeye çalışılmasını beyhude bir çaba olarak görmektedir. Ahlak biliminin temel öncülü olan, ahlakın *verili bir şey* olduğu yönündeki önermenin yanlış olduğu düşüncesindedir. Ona göre ahlak biliminin ıskaladığı, görmediği ya da görmezden geldiği en temel sorun ahlak sorununun kendisidir. Nietzsche'ye göre, ahlak felsefesi sorunlarının aranan felsefe taşı temellendirme önermeleridir. Nietzsche bu temellendirmeyi iki temel ayrımla kategorize etmektedir. Efendi ahlakı ve köle ahlakı. Bu bağlamda yöneten ve soyluların davranışları iyi olana yönetilen ve soylu olmayanların davranışları da kötü olana karşılık gelmektedir (Nietzsche, 2001, s. 186-261). Nietzsche, ahlaki gerçekliği temellendirmek için ortaya atılan nesnel değerlerin varoluşuna ve aklın kullanımına karşı çıkar. O, ahlaki inançların bir olgu olmadıkları için temellendirilmesinden bahsedilemeyeceğini belirtir. Çünkü ona göre ahlaki inançlar birer sosyal fenomendir (Cevizci, 2003, s. 125).

Nietzsche, *Ahlakın Soykütüğü Üstüne* (2013), adlı eserinde ahlak tarihçilerinin ele aldığı “iyi” kavramının ahlak arkeolojisi yapar. Ahlak tarihçileri, iyi kavramının merkezine insanı yerleştirerek, insanın bencil olmayan yararlı eylemleri onaylamasını, o eylemlerin iyi eylemler olması için yeter koşul olduğu düşüncesindeydiler. Fakat zamanla özgeci eylemler bir alışkanlığa dönüşmüş, insandan soyutlanarak, onun yerine merkeze konulmuştur. İyi kavramının kendi başına iyi, güçlü, soylu yüksek mevkili insan eylem ve davranışları olarak ortaya konulması, bu güçlü, nüfuzlu ve soylu insanlara değer biçme ve ahlak yaratma hakkını vermiştir. Fakat iyi kavramının diğer kıstası olan “yararlılık” herkesi kapsamamaktaydı. Bu bakımdan iyiliğin “bencil olmayan eylem” ölçütü de dekadansa uğramıştır. Nietzsche'ye göre, aristokratik değer yargılarına göre tanımlanan iyilik kavramı sürü içgüdüsünün bir sonucudur (Nietzsche, 2013, s. 40-42).

Nietzsche'ye göre, baskıcı Hristiyan ahlakının basmakalıp değer yargıları doğal olmadıkları için, insanlar doğal davranmayı öğrenememektedirler. Basmakalıp ahlak yargıları insan doğasına, doğaya ve doğallığa karşıt girişimlerdir. Fakat doğal olana çağrı yapan ve hayatı olumlayan Nietzsche, doğal ahlakın veya hayatın ne olduğuna yönelik bir içerik sunmamaktadır. Şeylerin doğasında birinin davranışını ötekine tercih etmesinin doğal bir zemini bulunmamaktadır; çünkü ahlak şeylerin doğasıyla da ilgili değildir. Nietzsche bunu; ahlaki olgu yoktur, yorumları vardır biçiminde ifade etmektedir (Megill, 1998, s. 61-64). Nietzsche'nin değerler konusuna ilkesel olarak yaklaşımı şu şekildedir: Eğer insanlar için gerçek değerlerin varlığı söz konusu ise, bu değerlere karşı çıkacak ve engelleyecek geleneksel ahlakın basmakalıp yargılarına karşı Nietzsche yaşamdan yana tavır almaktadır. O, trajik yazgısından kaçmayan, yazgısını seven, yazgısıyla yaşayan, kendisine karşı dürüst olan ve toplumsal kölelikten kendini sıyrabilmiş bir insanı kurgulamıştır. Bu insan, kendisini sınırlayan kölelik zincirlerini kıran bütüncül bir insandı. Nietzsche modern insanla üstün insan arasına konulduğu özgür insanın net bir tanımını vermemiştir. Ona göre, özgürlüğün tanımını vermek onu sınırlamak demektir (Bataille, 2000, s. 208).

Nietzsche, ahlakçı Kant'ın erdem kavramını insanın öznelliğinden ve biricikliğinden soyutlayan ve saygı duygusuyla kuşatan yaklaşımını zararlı bularak eleştirmektedir. Ona göre, herkes kendi erdemini, ödevini kendisi bulmalıdır. Genel geçer olan iyi, erdem, ödev tanımları ve gerekleri dekadansın göstergeleridir. Nietzsche, Kant'ın Tanrıbilimci içgüdüyle haz almaksın ve haz olmaksızın duymanın, düşünmenin, çalışmanın, yaşamının erdemliliğine yönelik düşüncelerine karşı çıkmaktadır. Ona göre yaşam içgüdüsüyle yapılmadığı ve öznel bir tercihe dayanmadığı için önerilen bu eylemler değil erdemliliğin ancak “dekadansın reçetesi” olabilirdi (Nietzsche, 2008, s. 17-18). Genel geçer iyinin dışında yaşam olanaklarının keşfedilmesi Nietzsche'nin temel bir vurgusudur. Bu açıdan Nietzsche, özne olarak değil sanat yapıtı olarak varoluş ve sanatçı-düşünce (Hülür, 2008b, s. 180) fikri üzerinde durur. İnsanın içgüdülerine ve yaşam enerjisine inanan Nietzsche insanı dışlayan genel nitelikteki soyut değerlerin anlam krizini derinleştirdiğini savunmaktadır. İnsan özgür iradesiyle özgün değerler üretebilmelidir. İyi-kötü, doğru-yanlış veya ahlaklı-ahlakdışı biçimindeki dikotomiler arasında

bir hiyerarşi öngörmemektedir. Ona göre iyi, kötü, doğru, yanlış ve ahlak gibi kavramlar bir olgu değil, yorumdur.

3. Köle ahlakı ve sürü insanı

Nietzsche yeryüzünde var olmuş ve mevcut birçok ahlakın bulunduğunu fakat bunların niteliklerine göre kategorize edildiğinde iki ahlak tipolojisine indirgenebileceğini vurgular. Bu iki tipolojiyi *Efendi Ahlakı* ve *Köle Ahlakı* olarak adlandırmaktadır. Bu iki kavram semantik olarak her ne kadar sosyo-politik anlamlar çağrıştırıyor gibi görünse de yöneten ve yönetilen ayrımına indirgenemeyecek bir anlam derinliğine sahip kavramlardır. Nietzsche ahlak- nihilizm ilişkisini açıklarken politik ve toplumsal referanslar vermiş olsa da bununla sınırlandırılmayacağı söylenebilir. Nietzsche'nin köle ahlakı şemasına 2500 yıllık batı metafiziğini yerleştirmesi, bu indirgeme ve sınırlama girişimlerinin temelsiz olduğunun açık kanıtlarıdır (Küçükalp, 2010, s. 55.) Nietzsche, insanlık tarihi boyunca koloniler halinde yaşayan insan sürülerinin var olduğunu ve bunların varlığını sürdüreceğini belirtmiştir. Sürü halinde hareket eden bu grup, itaat etmek ve boyun eğmek üzere toplumsal eğitimden geçirilerek denetim ve kontrol altına alınmıştır. Sürü kendisinden koşulsuz olarak yerine getirilmesi istenen talimatları, sorgulamadan ve talimatlar arasında ayırım yapmadan severek ve sevinerek yerine getirmektedir. Sürü psikolojisi olarak da adlandırılan olan bu olgu, insanlığın tuhaf bir mirası olarak okulda, ailede, iş dünyasında, politik arenada, kamuda ve toplumsal yaşamın birçok alanında kullanışlı bir forma dönüşmüştür. Nietzsche'ye göre, insanların uzun bir süre toplumsal itaat ve boyun eğme eğitiminden geçirilmiş olması, insanın bireyleşme ve bireyselleşme dürtülerini törpülemiştir (Nietzsche, 2001, s. 46).

Sürü insanının en önemli niteliği fiziksel ve psikolojik zayıflığa bağlı güçsüz bir doğaya sahip kişiliktir. Bu zayıflık ve güçsüzlük onu sürüye katılmaya ve sürüyle birlikte hareket etmeye zorlamaktadır. Zayıf doğasının güçsüzlüğünü, sürünün gücünü kullanarak dengelemek istemektedir. Böylelikle sürünün gücünü kendi gücü olarak telakki etmektedir. Güçsüz olduğu ve kendi yaşam enerjisini harekete geçiremediği için, yaşam enerjisi yüksek güçlü insanlara karşı, nefret duygularını yansıtabilmektedir (Acar Babat, 2005, s.25). Sürü insanının zayıflığı köle ahlakının temelini oluşturmuştur. Sürü insanının tutum ve davranışlarını ancak bir diğer sürü insanı anlayabildiği için bir arada ve birlikte yaşamak zorundadırlar. Sürü insanı zayıf ve yetenezsiz olduğundan yetenekli bir yönetici/çobana gereksinim duymaktadır. Vasat insanlardan oluşan sürü, vasatı sevmekte ve vasatlığı kutsamaktadır. Ortalamanın üstünde olan herkes, vasatlara göre toplum için tehdit oluşturan sapkınlardır. Dolayısıyla sürü insanı, üstte/yukarıda olan bu bireylerin bulunduğu yere gelecek güce ve yeteneğe sahip olmadığı için, yukarıda/üstte olanı aşağıya, kendi bulunduğu vasat yere çekmeye çabalamaktadır. Sürü insanı, kendini değerlendirme ve kendi değerini yaratmadaki beceriksizliği ve güçsüzlüğü nedeniyle geleneğin değerlerine sarılmaktadır. Dolayısıyla ahlaki öğütler sadece sürü insanı için bir anlam ifade etmektedir (Sevinç, 2007, s. 33-34).

Toplumsal baskının altında ezilmiş, acı çekmiş, geleneğe bağlı ve sürüye bağımlı olarak yaşayan sürü insanının ahlakı, köle ahlakıdır. Köle ahlakına sahip insanın, ahlaki yorum ve değerlendirmelerine karamsar bir kuşku eşlik etmektedir. Köle ahlaklı kuşkulu gözlerin, efendi ahlaklı insanın inşa ettiği değer ve erdemleri anlaması anlamlandırması oldukça güçtür. Kuşkucu kölenin inceltilmiş güvensizliği tüm iyi olan ve insanı mutlu kılan şeylere karşı mesafeli yaklaşmasına neden olmaktadır. Köle ahlakı nihayetinde pragmatist bir ahlaktır. Köle ahlakı için yararlı olan iyidir; iyi olan da tehlikesizdir (Nietzsche, 2001, s. 83). Köle ahlakına sahip sürü insanı için, geleneğin zaman değirmeninde sınılanmış, yararlılığı onaylanmış erdemli davranışların sığ sularında yüzmek, yeni bir maceraya atılmanın ve bilmediği denizlere açılmanın risklerini bertaraf eden oldukça güvenilir bir liman işlevi görmektedir.

Nietzsche, Hristiyan Batı metafiziğinin ahlaki değer yargılarının dekadansa yol açtığını savunmaktadır. Hristiyan ahlakının, insanın doğasında bulunan yaşam sevgisini, arzusunu ve

bu dünyaya olan bağıllığını kınaması nedeniyle insanları içgüdülerinden utandırdığını ve sürüleştirdiğini öne sürmektedir. Sürü insanları, hakikati başkasının gözüyle gören, Tanrı inancına sahip çıkarıcı tiplerdir. Nietzsche, sürü kavramını kalabalık/yığın anlamıyla kullanmamıştır. Onda sürü sözcüğünün kavramsal karşılığı; geleneğe, Hristiyan ahlakına bağlı kalarak varlığını korumuş ve mevcudiyetini sürdürmüş insanların oluşturduğu topluluklar ve gruplaşmalardır. Ona göre, geleneğin dini ve ahlaki değerlerden oluşan bagajını deve gibi sırtında taşıyan sürü insanının varlığı modern toplumda Tanrı'nın ölümüyle sonlanmamıştır. (Sarıbaş, 2010, s. 116-117). Aydınlanma döneminde Kilisenin etkisini yitirmesi ile birlikte bilim dinin bıraktığı boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Fakat Nietzsche bu boşluğun bilimle doldurulamayacağını savunur. Ona göre değişen tek şey akıldışı putlar gitmiş, yerini akıl ve bilim putu almıştır. Ona göre, bilimin evrensel değer üretebilmesi ve içine düştüğü anlam krizinden insanlığı kurtarabilmesi mümkün değildir.

Nietzsche'ye göre bilim her alanda evrensel değer yaratma iddiasıyla hareket etmektedir. Fakat evrensel değer yaratmak isteyen bilim, değer yaratabilen bir erke ve kendine hizmet etmek üzere inanabileceği bir değere gereksinim duyar. Nietzsche, çilekeş olarak tanımladığı sürü insanının, Tanrı'nın değerlerini terk ederek akıl ve bilimin değerlerine yönelmesini, çilekeş sürü insanının çileci idealinin ulaştığı son aşama olarak değerlendirmektedir (Blackham, 2005, s. 36) Nietzsche'ye göre, modern bilimin insanlığa olabildiğince daha az acı hastalık ve sonsuz mutluluğun olduğu uzun yaşam vaadi, dinlerin vaatlerinden aşağı kalmayan vaatlerdir (Nietzsche, 2015b, s. 96). Bu bağlamda, dinlerin mutlak doğru anlayışına karşı çıkararak kendisine bir yol açan bilimin kendisinin mutlak doğruyu temsil ettiği iddiasıyla yeni bir dayatma biçimi ortaya koymaktadır. Bu açıdan, Hülür'ün (2006, s. 199-200) işaret ettiği gibi, modern bilim, insan gerçekliğinin çok yönlülüğüne ve çok çeşitliliğine rağmen otoriter ve totaliter amaçlara hizmet eden ideolojik bir araca dönüşmektedir.

Bilimin insanı nesneye indirgeyerek, nesnel bir olgu olarak incelemesi, insanı politik-etik sürecin denetlenebilir nesnesine dönüştürmüştür. Bilimin ürettiği standartlar çerçevesinde politik-etikğin torna tesviye tezgâhında oluşturulan ve biçimlendirilen birey, disiplin altına alınarak sürüleştirilir. Bu bağlamda bireyleşme "modern 'biyo-iktidar'ın toplumsal yaşamın ayrıntılarına kadar nüfuz etmesinin aracı" (Hülür, 2009a, s. 116) olarak üretilmektedir. Bu bağlamda bilim, toplum mühendisliği aracılığıyla bireyleştirdiklerini anonimleştirme, normalleştirme ve vasatlıkta homojenleştirme (Hülür, 2009b, s. 448) işleminden geçirek özgeci, kullanışlı ve denetlenebilir sürü insanı tipler üretir. Doğruluk ve özne iktidar-bilgi sarmalının bir parçası olarak üretilir (Hülür, 2008a, s. 150). Modern toplum bilim ve teknoloji vasıtasıyla denetim araçlarını artırmış, bireyleri denetimin öznelere haline getirmiştir.

Nietzsche, insanlığın anlam arayışında yeni bir yol olarak yöneldiği bilimin tek yön bir yol olduğunu savunur. Bilim aracına binerek tek yön yola girip çok katmanlı anlam dünyasını keşfetmek oldukça güç bir yolculuktur. Yapısal birtakım nedenlerle bilimin evrensel bir ahlak sistemi inşa etmesi olanaklı değildir. Sürü insanı içine doğduğu toplumun ahlak sistemini sorgulamadan kabul eden ve yaşamını bu ahlak kurallarına göre düzenleyen insan tipidir. Bu zayıf ve silik tip ancak sürü içinde varlık kazanabilmektedir. Sürü insanı varlığını sürdürmek için simbiyotik bir yaşama gereksinim duymaktadır. Bu sürü insanının en güçlü silahı, verili ahlaktır. Sürü insanı, ahlakı bir prokrustes yatağı olarak kullanmakta, biçimlendiremediklerini ahlak dışı ve "kötü" olarak yaftalamaktadır. Bir bakıma kendisini "iyi" olarak gördüğü için kendisine benzemeyenleri "kötü" olarak işaretlemektedir. Nietzsche iyi-kötü kavramları arasında bir karşıtlık ve hiyerarşi öngörmediği için her ikisini de birbirini gerektiren, birbirinin tamamlayıcısı kavramlar olarak görmektedir. Ona göre bu karşıtlıklar Platoncu bir mirastır. Bu karşıtlıklara dayanarak sürü insanı kendi değerlerini iyi ve üst değerler olarak görmekte, kendi dışındakileri ise ötekileştirmektedir.

4. Efendi ahlakı, üst insan ve insanın üç değişimi

Nietzsche'ye göre, insan çelişkili içgüdüleri, ilişkileri ve dürtülerinin bir sentezidir. Bu sentez insanı yeryüzünün efendisi kılmıştır. Ahlak da içgüdülerin girift dünyasında mevzilenen sınırlı hiyerarşilerdir (Nietzsche, 2002, s. 463). Nietzsche, insanı oluşun yazgısı olarak gördüğü ve oluşunun önlenemediği nihilizmin pasif bir süjesi değil, oluşun sonsuz döngüsü içinde değerleri sorgulayan ve yeni değerler yaratabilen dinamik bir öznesi olarak konumlandırmaktadır (Küçükalp, 2011, s. 42). Nietzsche, insanı içgüdüler, dürtüler, ilişkiler ve etkileşimin bir sentezi olarak, diğer bir deyişle insanı toplumsal bir kurgu olarak konumlandırmıştır. İnsanın öznelliğine, biricikliğine ve içgüdülerine yaptığı güçlü vurgu bireyin toplumsalın ürünü olduğu yönündeki sözlerini arka planda bırakmıştır. Nietzsche'nin toplumsal ahlak sisteminin insan üzerindeki etkisini adeta haykırarak olumsuzlaması, insanın toplumsal inşanın ürünü olduğu yönündeki söyleminin işitilmesini oldukça güçleştirmiştir. Nietzsche'nin varlıkların oluş ve bozulmalarını bir yazgı olarak görmesi metafizik bir önermeyi çağrıştırmaktadır. Var olan her şeyin bozulacağı, sonlanacağı önermesi birçok beşerî ve semavi dinde temel bir önerme olarak yer almaktadır. Bu önerme İbn Haldun düşüncesinde devlet varlığı için "devletler de insanlar gibi doğar, büyür, yaşlanır ve ölürlür" (Yakit, 2011, s. 5) biçiminde ifade edilmiştir. Evrenin sonsuz oluş-bozulmuş döngüsünde insanın da mikro evren olarak kendi oluş-bozulmuş döngüsünü gerçekleştirdiğini belirtir.

Nietzsche'nin insana biçtiği yeryüzünün efendisi misyonu, varlığın yazgısının güç istemi olduğu bir çağda insan için kaçınılmaz bir sorumluluktur. Nietzsche'de üstün insanın özü, varlığını ilk kez varlığıyla giriştiği çatışmalarla temellendiren ve güç istemi olarak özünü isteyen insandır (Heidegger, 2001, s. 49). Mesele, insanın diğer canlı varlıklar hiyerarşisinde hayatta kalmasıyla ilgili olmaktan çok, daha sağlam, daha değerli ve yaşamaya layık insan tipini yetiştirmeyi istemektir. Üstün insan olarak adlandırılan bu insan tipi düzensiz olarak ortaya çıkmaktadır. Yapılması gereken şey, düzensiz aralıklarla ortaya çıkan bu insan tipini bilinçli ve sistematik olarak hâkim toplumsal sınıfın iradesinin merkezine yerleştirmektir (Lukacs, 2013, s. 57). Nietzsche düşüncesinde yaşam enerjisi ile güç istenci arasında doğrusal bir ilişki söz konusudur. Nietzsche'ye göre, kendini koruma dürtüsü temel bir içgüdü değildir. İnsan kendini korumak veya mevcut olanı korumak için değil hep daha fazlasına sahip olmak için, daha çok güç elde etmek ister. Nietzsche, güç peşinde koşmayı ve daha fazla güç talep etme arzusunu yaşam enerjisinin yakıtı olarak görmektedir. Nietzsche, güç istencinin diğer bir deyişle efendi olma arzusunun tüm canlılar dünyasında gözlemlenebileceğini savunmaktadır. Ona göre kudretli varlığın zayıf olana boyun eğdirmesinden duyduğu haz vazgeçilemeyecek kadar güçlü bir hazdır.

Nietzsche'ye göre, insan özgür olma potansiyeli taşıyan bir varlıktır. İnsanın özgürleşme isteği doğrultusunda ortaya koyduğu çaba onu gerçekten özgür kılmayacak fakat özgürleşme yanılmasıyla sürükleyerek, özgürlük arzusunun bir nesnesi yapacaktır. Nietzsche'ye göre insan, özgürlükte sınır tanımadan daha fazla özgürlük talebiyle özgürlük merdiveninde tırmanmaktadır. Nietzsche, insanın özgürlük merdivenini gökyüzüne dikerek daha yüksekleri hedeflemesini köklerini derinliklere salmış ulu ağaç metaforuyla açıklamaktadır. İnsan daha fazla özgürlük istedikçe, tıpkı ulu ağaçların boy attıkça toprağın derinliklerine kök salması gibi, insan da yükselmek istedikçe geçmişine, toplumun yerleşik değerlerine daha fazla saplanacak ve gelenekten kopamayacaktır. Böylelikle, gelenekten koparak toplumun ahlak-dışı olarak etiketleyeceği özgür insan olamayacaktır. Oysa Nietzsche'de özgür insan; toplumun yerleşik değerlerinin dışına çıkan ahlak dışı insandır (İncir, 2003, s. 34). Nietzsche'nin kurguladığı özgür insan prototipi güçlü, sağlam karakterli başkasına muhtaç olmayan, yaşamın kendisine sunduklarıyla yetinmeyen aksine ne istediğini bilen ve istediğini hayattan alabilen insandır. Bu insan kendisine dayatılan her değere hayır diyebilen, diğer taraftan kendi değerlerini inşa etmek için de evet deme cesaretine sahip olabilen kimsedir.

Nietzsche, bilim yapan bilim insanının tıpkı sanatçı gibi yaşamın seyircisi olduğunu belirtmiştir. Yaşamı yeniden kurgulayacak olanın bilim ya da bilim insanı değil, tam insan olarak adlandırdığı bir tür tinsel varlık olan üstinsan olacağını öngörmektedir. Nietzsche'ye göre insan kendi sınırlarını aşarak üst insanı doğuran bir başarı hikâyesidir. Başarısının öznesi bir varlık olan insan, aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde ortaya koyduğu üretken, yıkıcı, yaratıcı, değişimci, biçimlendirici gelişimsel birikimleri açısından da tarihsel bir varlıktır. Ona göre tüm bu yaratıcı faaliyetleri yönlendiren şey istençtir. İnsanın kendisi de bir üst istençtir. İnsan için en üst erek ve istenç üst insan olmaktır. Fakat Nietzsche herkesin bu aşamaya ulaşamayacağını savunmaktadır. Ona göre, toplum üst insanın ortaya çıkışına zemin hazırlayan bir araçtır. Toplumun diğer bireyleri, tıpkı heykelin yontulurken yere dökülen kırıntıları gibi üst insanı ortaya çıkarmak için bir gereçtir (Nietzsche, 2000, s. 50-51). Bu bağlamda tarihin akışını değiştirmek çok zeki veya akıllı olanların başarabileceği bir şey değildir. Bu daha çok yaşam enerjisi yüksek olan insanların yazacağı bir başarı hikâyesidir. Yaşam enerjisi yüksek olan insan, hep daha fazlasını isteyen ve istediğini almak için daha fazla güç kullanan kimsedir. Daha fazla güç elde etmek için güç kullanmaktan çekinmeyen insanlar, bir yol bulma veya yeni bir yol açma cesaret ve kararlılığına sahip olan güçlü şahsiyetlerdir. Bu bağlamda toplumun zayıf bireyleri bu güçlü şahsiyetlerin hedeflerine tökezlemeden ilerlemeleri için bu yolun dolgu malzemesi olarak işlev görürler.

Nietzsche, her ne kadar insanı üretken, yıkıcı, yaratıcı, biçimlendirici tarihsel sürecin bir birikimi olarak görmüş olsa da insandaki tarih dışı algılama yeteneğinin çok önemli bir beceri olduğunu kabul etmektedir. Ona göre, tarihsel insanın geleneğin meşruiyeti ve gerçekliğin konforundan kendini kurtarabilmesi ve istençte bulunabilmesi olanaklı değildir. Tarih dışılık, içinde yaşamın mümkün olduğu ve kendini üretebildiği atmosfere benzer. İnsan geçmişin birikimini bugünle birleştirerek o anı ve olanı yeniden tarihselleştirebilmektedir. Tarih dışı atmosferi soluyan kimse tarih üstü bir kavrayışla olmuş ve ölmüş şeylerin koşullarını, öznenin ruhundaki adaletsizliği ve körlüğü idrak edebilir. Bu idrak sayesinde kişi bu kör ve adaletsiz oluşuma katılmayı ve bunu sürdürmeyi reddedebilir (Nietzsche, 2015a, s. 9-11).

Nietzsche, insana insanı nasıl alt edeceğini öğretir. Üst insana göre, varoluşsal insan aşaması trajikomik bir evredir. İnsan yeryüzünün anlamı olarak yeryüzüne, bu dünyaya bağlı olmalı öteki dünya masallarına kanmamalıdır. İnsanlara öteki dünyanın masallarını anlatanlar, yaşamı hor görenlerdir. İnsan günahın işleminin yarattığı suçluluk duygusundan kendini kurtarmalıdır. Çünkü Tanrı öldü ve Tanrı ile birlikte günahlarda ölmüştür. İnsanın büyüklüğü "onun köprü olmasıdır, erek değil" (Nietzsche, 1984 s. 20-22). Nietzsche, Tanrı kavramının hayata karşı ve yaşama düşman ne varsa onun karşıtı bir kavram olarak uydurulduğunu belirtir. Bu bağlamda ruhun ölümsüzlüğü iddiası; yaşama karşı kayıtsız kalmak ve günahın suçluluğundan kurtuluş uğruna insanın özgürlüğünün kurban edildiği ve içgüdülerinin saptırıldığı bir dekadans belirtisidir (Nietzsche, 2003 s.122) İnsanın tarihsellik kurtulması oldukça güçtür. Bizler geçmiş kuşakların kalıntıları ve onların yanlışlarının, aldanişlarının, hırsızlıklarının, arsızlıklarının artıklarıyız. Geçmiş geçmişte kalmaz, sonraki kuşakla tarihselliğini sürdürmeye devam eder. Batı metafiziği dünyayı öteleyerek insanın yaşamını daralttığı gibi sürü insanının ezikliğini ve mutsuzluğunu telafi edeceği bir öteki dünya vaadinde bulunmuştur. Köle ahlakına sahip sürü insanı ulaşamadığı dünya zevklerini günah olarak damgalamış ve bu zevklerin tatminini öteki dünyaya ötelemiştir.

Nietzsche'de üstinsan tanımı, insan doğasının sınırlılıklarını aşan, toplumsal insan esaretinden kendini kurtarabilen insandır. Nietzsche'nin özgür insanı, insanı aşan fakat insan üstü olmayan bir üstün insandır. Nietzsche ünlü eseri *Böyle Buyurdu Zerdüşt* 'de (1984), kişinin üstinsan olma yolunda geçirmesi gereken üç değişim/dönüşümü üç alegori ile açıklar. Bunlar; deve, aslan ve çocuktur. Nietzsche kişinin bu üç hali kişisel olarak deneyimleyeceğini, bu deneyim esnasında toplumsal baskılara aldırılmadan kendi kaderini çizeceğini ve kendi değerlerini yaratacağını belirtir. Nietzsche'nin kullandığı ilk alegori devedir. Şöyle ifade eder;

“Ağır olan ne? Diye sorar dayanıklı ruh, derken diz çöker deve gibi ve iyi yüklenmek ister... Şu değil mi: Gururunu incitmek için alçaltmak. Bilgeliğinle alay etmek için deliliği ışılatmak?... Yoksa şu mu: bizi hor görenleri sevmek ve bizi korkutmak isteyen hayalet elimiz uzatmak? Bütün bu en ağır şeyleri yüklenir dayanıklı ruh: ve yükünü alan deve nasıl çöl yolunu tutarsa, ruh da öyle yolları kendi çölüne” (Nietzsche, 1984, s. 31).

Nietzsche, karşısına çıkan zor yükleri sırtlanmaktan kaçınmak şöyle dursun, devenin bu ağır yükleri gönüllü olarak, severek ve sevinerek yüklediğini belirtir. Bu gönüllüğü şöyle ifade eder; bizi hor görenleri hoş görmeli, bizi korkutup kendinden uzaklaştırmak isteyenlere yaklaşmalı, onları kucaklamalıdır. Kişi üstinsan olma sürecinde her zorluğa katlanmalı, her yükü gönüllü olarak çekmelidir. Deve nasıl yükten ve zorluktan kaçınmıyorsa insan da zorluktan ve sorumluluktan kaçmamalıdır. İnsanın çektiği çile sonraki hal için ona güç ve direnç kazandıracaktır. Nietzsche üst insan olma sürecini anlatmaya devam eder. Deve nasıl ki ağır yüküyle ıssız çölde yol alıyorsa ruh da kendi çölünde ikinci dönüşümünü yaşamak için hazırlıklarını yapmaktadır. Bu ruhun ikinci evresi, kendi çölünün ve özgürlüğünün efendisi diğer bir deyişle aslanı olduğu, aslanlaştığı aşamadır. Devenin çölde varoluşsal krizlere bağlı olarak yaşadığı zorluklar ve sıkıntılar devenin aslanlaşmak için katlanması gereken bir maliyettir. Nietzsche aslanlaşma sürecini şöyle anlatır: “Fakat ıssız çölde ikinci değişim olur: ruh burda aslanlaşıp, özgürlüğü ele geçirmek ve kendi çölünde efendi olmak ister. Son efendisini arar burda: düşman kesilir ona ve son Tanrısına; zafer için büyük ejderle boğuşmak ister. Ruhun artık efendi ve Tanrı saymak istemediği o büyük ejder nedir? Bu ejderin adı “yapmalısın”dır. Oysa aslanın ruhu “istiyorum” dur” (Nietzsche, 1984, s. 32).

Deve, tüm yaşantılarını tek başına toplum baskısına rağmen deneyimlemelidir. Devenin binbir zorlukla, birçok sıkıntı çekerek arayıp bulmaya çalıştığı evrensel erdem arayışının sonu çıkmaz bir sokaktır. Evrensel bir erdem olmadığını keşfeden deve ya nihilizme saplanarak kendini ve yaşamın anlamını kaybedecek ya da kendi değerini kendisi inşa edecektir. Devenin aslanlaşma süreci bu noktada başlamaktadır. Dayatılan geleneğin erdemine, ejderin (toplumun) ödevlerine aldırılmamalıdır. Ejder (toplum) yapmalısın der. Üst insan olmaya çalışan aslan ruhlu insan emir almamalı aksine istiyorum demeli ve istediğini almalıdır. İstemek ve almak için artık devenin dayanıklılığına değil bir aslanın ruhuna ve gücüne gereksinim vardır. Aslan tüm dayatmalara karşı kükreyerek hayır diyebilmelidir. Neden bu aşamada aslan gerektiğini Nietzsche şöyle belirtir: “Kardeşlerim, ruhta aslanın ne gereği var? gönlü tok ve saygılı yük hayvanı neden yetmez? Yeni değerler yaratmak... işte buna yeter aslanın gücü. Kendine özgürlük yaratmak ve ödevlere bile kutsal bir “hayır” çekmek: bunun için kardeşlerim, aslan gerektir. Yeni değerlere hak kazanmak.... Yırtıcı hayvan işidir bu (Nietzsche, 1984, s. 32).

Kendisine dayatılan geleneğin erdemine ve toplumsal ödev baskısına kükreyerek hayır diyen aslan ruhu, yeni değer inşa etme aşamasında yeni bir dönüşüme gereksinim duyar. Bu dönüşüm çocukluk aşamasıdır. Nietzsche’de çocuk alegorisi masumiyet, yeni bir başlangıç, temiz bir sayfa açmak ve unutkanlığı temsil etmektedir. İnsan, evrensel erdeme hayır dedikten sonra kendi değerini yaratmak için “evet” demelidir. Yeni değer yaratmak eskisini unutmak ve yeni bir başlangıç gerektirmektedir. Bu bakımdan bunu başarmak için bir çocuk ruhu ve masumiyetine gereksinim duyulmaktadır (Nietzsche, 1984, s. 30-32). İnsan kendini fazla önemsemiş ve evrenin varoluşsal amacı olarak görmüştür. İnsan, bencilce ve kendini beğenmişlik içinde eşsiz, biricik bir varlık olduğu yönünde yersiz bir düşünceye kapılmıştır (Nietzsche, 1966, s. 15). Üst insan yıkıcı ve yaratıcı niteliğiyle, “bir filozof ve bir sanatçıdır”. O, insanlığın tinsel evriminin üst noktasını temsil eder. Üst insan mistik bağlarla kopuşu göze alandır. O, sonlu yaşamı kabul etmekte ve varoluşun trajik yazgısına koşulsuz boyun eğmektedir. Yaratıcısını öldüren modern birey ya nihilizm çukurunda çırpınıp acıyla ve anlamsızlıkla kıvrınacak ya da özünü yeniden tanımlayarak kendi değerlerini yaratacaktır. “İnsan kendine özgü karakteri belli olmayan hayvandır”, karmaşık ve karanlıktır. Sürekli bir oluş süreci içindedir (Kessler, 2013, s. 57).

İnsan noksan, tamamlanmamış bir varlıktır. İnsanın tekâmül sürecinde gözü kayabilir, gönü kayabilir hatta canı pahasına yanlış bir ideolojinin peşine düşerek canını kaybedebilir. İnsan aldanışların, batışların, yönelişlerin, dönüşlerin ve karşıya geçişlerin çocuğudur. İnsan bu geçişleri ve geçirgenliklerde yaşadığı ölçüde olgunlaşmaktadır. İnsanın kaçınılmaz bir yazgı olan ölümden korkması anlaşılabilir insani bir korkudur. Bu bağlamda ölümden korkmak ve ölüm korkusu arasında önemli bir nüans söz konusudur. Şöyle ki insan ölümden korkan birisi olarak sağlıklı bir yaşam sürebilir. Diğer taraftan ölüm korkusu içinde yaşamak katlanılmaz bir acı ve sancı kaynağıdır. Ölümden korkan insan bir kere ölür. Fakat ölüm korkusu içinde yaşayan insan her gün ölür, ölür dirilir. Nietzsche, çileci insan yetiştirme gayesi taşıyan mistik bağlardan kendini koparamayan bireyin özgürleşemeyeceğini öngörmektedir.

Sonuç

Nietzsche isimler, eş isimler, takma adlar ve maskelerin disimilasyonu yazmayı ve oynamayı sever. Onun tanımlanabilir bir alana konumlandırılmaması “orijinalliğinin merkezi noktasını oluşturur.” Çok katmanlı düşüncesi, çoğul kimlikler kullanarak yazması, yazılarının karmaşık sayılabilecek çok anlamlı niteliği onun radikal bir düşünür olduğunun göstergesidir (Derrida, 2008, s. 12). Nietzsche'nin, yaşadığı çağın genel kabulleri, inançları ve değerlerine neden başkaldırdığını, onlara neden saldırdığını anlayabilmek için, Nietzsche'nin bu kavramları nasıl anladığı ve olgulara hangi açıdan yaklaştığını bilmek, fikirlerinin nasıl şekillendiği hakkında bizlere bir öngörü sunabilir. Nietzsche düşüncesinin anlaşılması için, onun felsefesinin ana hatlarıyla ortaya koyan bir çerçevenin ortaya konması önemlidir. Nietzsche'nin sistematik eserler bırakmamış olması, yoğun metaforlar kullanması, aforizmalar ve fragmanlar halinde yazması, onu anlamaya çalışırken önemsiz gibi görünse bile, hiçbir şeyi göz ardı etmemek ve her ayrıntı ile ilgilenmeyi gerekli kılmaktadır (Soysal, 2008, s. 130). Ana hatlarıyla bakıldığında Nietzsche düşüncesinin en önemli çıkarımı “...var olan tüm değerlerin yıkılması yerine de yenilerinin inşa edilmesi” biçimindedir (Tekçe, 2014, s. 84). O, savaş açtığı değerleri yıkmayı kendine misyon edinmiş ve bunu yapmaktan gurur duymuştur. Zira yeni değerlerin inşası ancak eskilerin imhası ile mümkündür. Nietzsche 19. Yüzyılın çığır açan filozofudur. Felsefesinin ana çizgisini oluşturan tavır, çağının tüm değerlerine karşı toptan başkaldırıdır. O, 19. Yy. Avrupa kültürü ile hesaplaşarak, tüm değerleri ters yüz ederek ve onlara karşı durarak felsefesini inşa etmiştir.

Nietzsche'ye göre 19. yy. Avrupa'sının iki putu Hristiyanlık ve modernizmdir. Hristiyanlık mutlak hakikati Tanrı inancıyla, modernizm de akıl ve bilimle sentezlemiştir. Nietzsche'ye göre birbirine karşıt gibi duran bu iki anlayışın ortak özelliği sürü ahlakında birleşmektedir. Çünkü her iki anlayış da, varlığını birbirine ihtiyaç duyan insan topluluklarında görmektedir. Nietzsche bu birbirine ihtiyaç duyan insan topluluklarını sürü olarak adlandırmaktadır. Nietzsche ahlakın ortaya çıkışını psikolojik unsurlar ve toplumsal koşullarla açıklamaktadır. Nietzsche'ye göre ahlakın ortaya çıkışı insan doğasının tabii bir gereğidir ve savunmasız zayıf doğası nedeniyle insan, dış tehditlere karşı varlığını sürdürebilmek ve kendini korumak için diğer insanlarla bir arada olma eğilimi içindedir. Nietzsche bu eğilimin kökeninde güç istenci olduğunu ileri sürmektedir. Nietzsche'ye göre insan doğası gücün peşindedir. İşte zayıf olan insan güçlü olmak adına kendi gibi zayıf olan diğer insanlarla toplumu yani sürüyü oluşturur. Bunun yanı sıra güçlü insanlarda vardır. Bu insanları Nietzsche başkalarına ihtiyaç duymayan özgür insanlar olarak nitelendirir. Bu insanların güç istenci sürü insanından fazladır. Bu nedenle özgürdür. Sürü kendine ihtiyaç duymayan özgür insana karşı bir hınç ve kin besler. Sürü özgür insana karşı duyduğu nefretin etkisiyle kendini özgür insanın tam aksi istikamette konumlandırmıştır. Sürü, özgür insanın tüm değerlerini olumsuzlamakta ve kötü olarak etiketlemektedir. Özgür insanın da olumsuzladıklarını iyi olarak etiketleyen sürü böylece iyi ve kötüyü kendi ahlaki yargıları açısından tanımlamış olmaktadır.

Nietzsche'ye göre ahlak, sürü insanının kendini koruma içgüdüsünden hareketle icat ettiği bir şeydir. Sürü insanının icat ettiği koruma amaçlı bu ahlak anlayışı gün geçtikçe kutsal bir yüce değer haline getirilmiş ve koruma aracı olmaktan çıkarak, varlığı kendinden menkul salt bir amaca dönüşmüştür. Nietzsche tehlikeli gördüğü bu dönüşüme karşı çıkmıştır. Sürü ahlakının sürü dışındakilere yönelik baskıcı tutumu onu tehlikeli kılmaktadır. Sürü ahlakının öngördüğü değerler, yaşamın değerini hiçe sayan, insanı baskılayan ve sindiren yapısı nedeniyle bir dekadans durumuna yol açmıştır. Nietzsche sürü ahlakının bu olumsuz etkileri nedeniyle yıkılması ve yok edilmesi gerektiği görüşündedir. Nietzsche tüm değerlerin yıkılarak yeni değerlerin inşa edilmesi halinde sürü insanının özgür insan olabileceği düşüncesindedir. Sürüden ayrı olarak hayata başka bir pencereden bakmak ve dünyayı farklı okuyup değerlendirebilmek, sürü ahlakından ayrışabilmek ve mevcut değerleri yıkmakla mümkün olacaktır. İnsan gerçekliğe onu aşacak anlamlar yüklemekten salt gerçeklik olarak kabullenememektedir. Nietzsche bu durumu insanlığın metafiziğe duyduğu ihtiyacın temel nedeni olarak görür. Peki, bu ihtiyaç insanlığa ne katmıştır? İnsanlık için ne değer ifade etmektedir? Bir şeyin değeri, onun yaşama getirdiği güzellikle, kültüre kattığı zenginlikle ölçülmelidir. Batı metafiziği tarihi bizlere insan yaşamını ve kültürünü zenginleştirecek değerler üretmekten yoksun olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

- Acar Babat, S. M. (2005) *Nietzsche'nin ahlak eleştirisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Akdeniz, E. (2013). Nietzsche'de dekadans ve kültür eleştirisi olarak trajik bilgelik. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 111-126.
- Avcı, İ. B. (2016). Jean-Paul Sartre'in varoluşçu düşüncesinin izlerini modern sinemada aramak: Çölde Çay filmi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(3), 321-342.
- Bataille, G. (1998). *Nietzsche üzerine* (M. Yakupoğlu, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Başkesen, G. (2013). *Nietzsche'nin özgürlük anlayışı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Blackham, H. J. (2005). *Altı varoluşçu düşünür: Kierkegaard, Nietzsche, Jaspers, Marcel, Heidegger, Sartre* (E. Uşşaklı, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Büyük, C. (2013). Nietzsche'nin 'Tanrı Öldü' sözü ve değerler sorunu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(3), 1-20.
- Cevizci, A. (2003). *Felsefe Ansiklopedisi:1*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Dalkılıç, Ş. (2012). *Friedrich Nietzsche'nin Batı metafiziği eleştirisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Çevikbaş, S. (2011). Nietzsche ve nihilizm tarihsel bir yazgı olarak nihilizm: Avrupa nihilizminin tarihi, kökeni ve egemen olma aşamaları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 69-82.
- Çörekçioğlu, H. (2014). Nietzsche'de güç istemi kavramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 35-46.
- Dede, N. (2017). *Nietzsche ve Gadamer'de hakikat problemi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Derrida, J. (2008). *Nietzschelerin şölenu* (A. Utku & M. Erkan, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Goyard-Fabre, S. (2001). Nietzsche: Modern devletin eleştirisi (Ö. Erberk, Çev.). *Cogito*, 25, 149-162.
- Heidegger, M. (2001). *Nietzsche'nin Tanrı öldü sözü ve dünya resimleri çağı* (L. Özşar, Çev.). Bursa: Asa Kitabevi.

- Hülür, H. (2006). Bilimde yöntemciliğin reddi ve çoğulculuk: Feyerabend'in epistemolojik dadaizmi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII (2), 199-217.
- Hülür, H. (2008a). İktidar/bilgi sarmalı: Michel Foucault'da disiplinsel doğruluk ve özne. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(35), 149-165.
- Hülür, H. (2008b). Görülebilenin hayaleti, söylenebilenin mırıltısı; Michel Foucault'nun bakışında boşluk ve bulunmayış. *EKEV Akademi Dergisi*, 36, 171-188.
- Hülür, H. (2009a). Görme ve söylemenin mekânı olarak birey ve denetim: Michel Foucault'da ışık ve söz rejimi. *EKEV Akademi Dergisi*, 12(38), 115-136.
- Hülür, H. (2009b). Faşist olmayan varolma biçimlerinin olanakları üzerine: Michel Foucault'da normalleşme, benlik ve etik. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40), 447-470.
- İncir, N. (2013). *Friedrich Nietzsche'nin insan, ahlak ve eğitim anlayışı* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kessler, M. (2013). Sanatın değeri hakikatten yüksektir (K. Sarılioğlu, Çev.). K. Sarılioğlu & M. Batmankaya (Der.), *Nietzsche* (s. 55-61) içinde. İstanbul: Say Yayınları.
- Köse, D. (2008). *Nietzsche felsefesi, modernizm, ahlak ve immoralizm* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kuçuradi, İ. (1967). *Nietzsche ve insan*. İstanbul: Yankı Yayınları.
- Kula, T. & Erden, M. (2017). Varoluşsal kaygı ve din. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17(2), 21-41.
- Küçükalp, K. (2011). Nietzsche felsefesinde Apollon Dionysos ya da varlık-oluş karşıtlığı. *Felsefe Dünyası Dergisi*, 53, 41-52.
- Küçükalp, D. (2010). Efendi-köle ahlakı vs. efendi köle diyalektiği. *Uludağ Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 53-63.
- Lukacs, G. (2013). *Nietzsche: Emperyalist irrasyonelizmin kurucusu* (V. Yıldırım, Çev.). Ankara: Epos Yayınları.
- Megill, A. (1998). *Aşırılığın peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida* (T. Birkan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015a). Tarihin yaşam için yararı ve sakıncası zamana aykırı bakışlar-2 (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2015b). *İnsanca, pek insanca-1* (M. Tüzel Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2014). *Tan kızılığı* (H. Salihoğlu & Ü. Özdağ, Çev.). İstanbul: İmge Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2013). *Ahlakın soykütüğü üstüne* (A. İnam, Çev.). Ankara: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010a). *Putların alacakaranlığı ya da çekiçle nasıl felsefe yapılır?* (M. Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010b). *Aforizmalar* (O. Düz, Çev.). İstanbul: İlgü Kültür Sanat.
- Nietzsche, F. (2011). *Şen bilim: Ana metin* (A. İnam, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2008). *Deccal* (O. Aruoba, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2003). *Ecco Homo: Kişi nasıl kendisi olur?* (C. Alkor, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç istenci: Bütün değerleri değiştirir denemesi* (S. Umran, Çev.). Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2001). *İyinin ve kötünün ötesinde: Bir gelecek felsefesini açış* (A. İnam, Çev.). İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2000). *Tarih üzerine* (N. Bozkurt, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (1984). *Böyle buyurdu zerdüşt* (A. Turan Oflazoğlu, Çev.). İstanbul: Cem Yayınları.
- Nietzsche, F. (1966). *Gezgin ile gölgesi* (İ. Zeki Eyüpoğlu, Çev.). İstanbul: Oluş Yayınları.

- Roney, P. (2013). Aşkılık ve yaşam: Nietzsche ve 'Tanrının Ölümü' üzerine (E. Şimşon Çev.). *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 20, 305-322.
- Sarıbaş, E. (2010). *Wilhelm Friedrich Nietzsche ve Fyodor Mihailoviç Dostoyevski'de insan problemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevinç, A. (2007). *Friedrich Wilhelm Nietzsche'nin ahlak görüşü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Soysal, S. (2008). Güç istenci ve yorum. *Tabula Rasa: Felsefe ve Teoloji*, 23, 126-136.
- Tekçe, S. (2014). *Nietzsche'de din ve Tanrı problemi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize.
- Yakıt, İ. (2002). İbni Haldun'a göre devletlerin ömrü ve Osmanlı İmparatorluğu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 1-15.